

УДК 343.91-053.6

ОСОБИСТІТЬ НЕПОВНОЛІТНЬОГО КРАДІЯ

Павлишин К.О., здобувач
кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Стаття присвячена аналізу основних кримінологічно значущих ознак особистості неповнолітнього злочинця, котрий учиняє корисливий злочин. Проаналізовано наукові праці, які містять відомості про особистість неповнолітнього корисливого злочинця. Проведено кримінологічне дослідження складових особистості неповнолітнього крадія на основі зібраного емпіричного матеріалу та подано власне визначення особистості корисливого неповнолітнього крадія.

Ключові слова: особистість злочинця, неповнолітній крадій, кримінологічна характеристика, соціально-демографічні ознаки, кримінально-правові ознаки, морально-психологічні якості.

Стаття посвящена аналізу основних кримінологічески значимих признаков личности несовершеннолетнего преступника, который совершает корыстное преступление. Проанализированы научные труды, содержащие сведения о личности несовершеннолетнего корыстного преступника. Проводится кримінологіческое исследование составляющих личности несовершеннолетнего вора на основании собранного эмпирического материала и дается собственное определение личности корыстного несовершеннолетнего вора.

Ключевые слова: личность преступника, несовершеннолетний вор, кримінологіческая характеристика, социально-демографические признаки, уголовно-правовые признаки, морально-психологические качества.

Pavlyshyn K.O. PERSONALITY OF A JUVENILE CRIMINAL THIEF

This article analyzes the main criminological significant features juvenile delinquent personality who commits mercenary-minded crime. Scientific researches are analyzed and contain information about the personality of a minor mercenary criminal. The author carries out criminological research components of the personality of a minor thief on the basis of the collected empirical data and gives her definition of a minor mercenary thief personality.

Key words: personality of the criminal, juvenile thief, criminological characteristics, socio-demographic signs, penal signs, moral and psychological qualities.

Постановка проблеми. Кримінологія як наука здійснює дослідження злочинності, її змін регіонального й соціально-групового характеру, процесів детермінації, розробляє рекомендації щодо заходів запобігання злочинності. Але вивчення злочинності не може відбуватися без основної її складової – особистості, яка вчинила злочин.

Виникненню вчення про особистість злочинця передували схематизація (або ідеалізація) явища, яке вивчається, створення певної концептуальної моделі, наприклад, у межах антропологічної школи – учення про природженого злочинця (злочинну особистість). Але формування вітчизняної кримінологічної теорії про природу і причини злочинності дало змогу створити таку концепцію, головною особливістю якої було визнання соціальної природи особистості злочинця. За допомогою цієї концепції, незважаючи на помилки біологізаторського й соціологізаторського характеру, були описані деякі суттєві риси та властивості цієї особистості. Значного розвитку теоретичні дослідження особистості злочинця набули від 1960 року [1, с. 23].

Особистість злочинця, у тому числі неповнолітнього крадія, – це понятійна конструкція, яка має відбивати загальні закономірні зв'язки, суттєві сторони, ознаки феномена, про який ідеться. Розробка цього поняття є особливо важливим завданням кримінологічної науки з огляду на те, що без визначення специфічних характеристик особистості з протиправною поведінкою, а також каналів її

формування неможливо ефективно протидіяти цій поведінці, організувати боротьбу як із окремими видами правопорушень, так і зі злочинністю загалом. Злочинність неповнолітніх завжди була й залишається однією з найактуальніших проблем держави, оскільки завдає значної шкоди, а в деяких випадках непоправної шкоди, не тільки суспільним відносинам, потерпілому, а й безпосередньо неповнолітньому злочинцю, сприяючи при цьому формуванню в його свідомості установки на антисоціальну поведінку й накладаючи глибокий відбиток на подальшу долю особи.

Ступінь розробленості проблеми. Значну увагу вивченню особливостей особистості неповнолітнього злочинця приділяли такі вчені, як Ю.М. Антонян, В.В. Голіна, Б.М. Головкін, І.М. Даньшин, О.М. Джужа, А.І. Долгова, В.П. Ємельянов, А.П. Закалюк, К.Є. Ігошев, Г.М. Міньковський, Н.В. Яницька та багато інших.

Метою статті є аналіз особливостей особистості неповнолітнього злочинця, котрий учиняє корисливий злочин, на підставі узагальнення наукових праць кримінологів і власного емпіричного дослідження, що дасть змогу визначити кримінологічний «портрет» неповнолітнього крадія.

Виклад основного матеріалу. Особистість злочинця – найбільш широке й містке поняття, яке виражає соціальну сутність особистості, складний комплекс її ознак, якостей, зв'язків, відносин, що її характеризують, її моральний і духовний світ, узяті в

розвитку, у взаємодії із соціальними й індивідуальними життєвими умовами і тією чи іншою мірою тими, які визначили вчинення злочину. Вона в найбільш повному вигляді існує саме в момент учинення злочину [2, с. 21]. Тому говоримо про те, що людина не народжується особою, особистістю, а стає нею в процесі онтогенезу [3, с. 34].

Загальні риси і якості особистості злочинця треба шукати не тільки в самому факті вчинення злочину, а переважно в тих особливостях, які відрізняють цих особистостей від законслухняних громадян і які детермінують суспільно небезпечне діяння та зумовлюють потенційну схильність його вчинення в майбутньому [4, с. 14]. Такою якісною специфікою особистості злочинця визнається її антисоціальність, або суспільна небезпечність. Якщо людська особистість як родова категорія являє собою сукупність соціальних і соціально значущих ознак, якостей і виявів, то особистість злочинця як видове поняття передбачає наявність у цій сукупності таких ознак, якостей і виявів, які характеризують її як суспільно небезпечну [5 с. 113]. Подібно тому, як суспільна небезпечність діяння становить соціально-політичну характеристику злочину, суспільна небезпечність особистості злочинця становить соціально-політичну характеристику злочинця [6, с. 18]. Н.С. Лейкіна говорить про те, що злочинець як особистість відрізняється від інших людей тим, що він учинив злочин унаслідок притаманних йому антисуспільних поглядів, негативного ставлення до суспільних інтересів [7, с. 9]. Тому недоречно використовувати поняття «особистість злочинця» до особистості, яка злочин не вчинила.

Особистість неповнолітнього злочинця є похідною від узагальненого науково-теоретичного образу особистості злочинця, створеного кримінологічною теорією. В основу виділення цього підвиду злочинця покладений віковий критерій, що дорівнює віку кримінальної відповідальності для неповнолітніх (14–17 років). Виходячи із зазначеного, під особистістю неповнолітнього злочинця варто розуміти суспільно небезпечного підлітка із соціально-психологічними та морально-правовими дефектами свідомості, який в умовах конкретної життєвої ситуації вчинив злочин (8, с. 42).

Як слушно зазначає А.І. Долгова, необхідність виділення для самостійного кримінологічного дослідження злочинності неповнолітніх пояснюється багатьма причинами. По-перше, важливістю й масштабністю завдань з охорони життя і здоров'я підростаючого покоління та формуванням у зв'язку з цим державної політики з питань захисту прав і законних інтересів дітей і підлітків як самостійного напрямку діяльності державних органів і суспільства загалом. По-друге, особливостями в генезисі й мотивації злочинів, які вчиняються неповнолітніми, зумовленими специфікою їх виховання і життєдіяльності (відносно обмежений період формування особистості, мінливість соціальних позицій, кола і змісту соціальних функцій, обмежена дієздатність тощо), особливостями особи-

стісних, соціально-групових, психологічних та інших характеристик. По-третє, тісно пов'язаною з цими особливостями специфікою рівня і структури злочинності, її причин і динаміки, високою злочинною активністю підлітків [9, с. 685–686].

Беручи за основу ці положення, ми провели кримінологічне дослідження особистості злочинця неповнолітнього крадія.

Першою в кримінологічній характеристиці розглянемо групу соціально-демографічних ознак.

Стать. За матеріалами проведеного дослідження, серед підлітків, які вчинили крадіжку, переважають особи чоловічої статі. На їхню частку припадає 77,5%; відповідно, дівчата становлять 22,5%. Водночас кримінологічно важливо мати на увазі й опосередковану, з погляду кримінального закону некарану, причетність жінок до вчинення злочину. Справа в тому, що на стадії формування мотивації роль жінок буває досить значною, як і на стадіях прийняття рішення, його планування, а потім – післякримінальної поведінки [10, с. 189].

Вік. Із віком пов'язані відповідні біологічні, психологічні та психічні зміни в структурі особистості [11, с. 91]. За даними Державної судової адміністрації України, кількість засуджених неповнолітніх осіб за статтею 185 Кримінального кодексу (далі – КК) України, вироки щодо яких набрали законної сили, становила у 2010 році – 6 802 осіб, у 2011 році – 5 582 осіб, у 2012 році – 5 972 осіб, у 2013 році – 3 509 осіб, у 2014 році – 2 966 осіб (без урахування даних судів АР Крим, м. Севастополя, 2 судів Луганської області, 33 місцевих судів Донецької області, дані по 17 місцевих судах Луганської області станом на 30.06.2014 р.) [23]. Із викладеного можна зробити висновок, що катастрофічні цифри засуджених неповнолітніх свідчать про те, що їм властива значна криміногенна активність. Погодимось, що і серед підліткової групи «віку кримінальної відповідальності» (14–17 років), якщо її розбити на 4 умовні сегменти, кожний із яких рівняється одному календарному рокові життя, можна виділити найбільш криміногенно небезпечну у віковому плані її частину, виходячи зі ступеня кримінальної ураженості останньої. Разом із тим на злочинність неповнолітніх впливає вчинення суспільно небезпечних діянь підлітками молодшого віку (10–13 років), а також учинення злочинів молодими дорослими (18–21 і 22–25 років) [11, с. 92]. За результатами узагальнених нами 400 кримінальних справ (м. Херсона, м. Львова, м. Харкова), 52,5% крадіжок неповнолітні вчиняють у співучасті, із них 11,5% злочинів припадає на співучасть такого виду – неповнолітній + повнолітній, 6,5% – неповнолітній + малолітній, 34% – неповнолітній + неповнолітній і лише 0,5% – неповнолітній + невстановлена особа.

За результатами нашого дослідження, крадіжку у віці від 14 до 15 років учиняють 21,5% неповнолітніх, із них 19% хлопці, 2,5% дівчат; у віці від 15 до 16 років – 26% неповнолітніх, із них 16,5% хлопці, 9,5% дівчат; від 16 до 17 років – 20%, із них 16% хлопці, 4% дівчата й

у віці від 17 до 18 років учиняють цей злочин 32,5% неповнолітніх, із них 26% хлопці і 6,5% дівчата. Як бачимо, найбільше крадіжок учиняють особи від 17 до 18 років. Це скоріше за все пояснюється тим, що вчинки підлітків старшого віку часто непослідовні, а поняття про відповідальність за вчинки – поверхове [13, с. 17].

Освітній рівень. Високий освітній рівень виявляється як антикриміногенний фактор: чим вища освіта людини, тим менша вірогідність учинення нею злочину. Тому вченими був зроблений висновок про те, що культурно-освітній рівень більшості неповнолітніх злочинців значно знижений порівняно з однолітками, значна частина неповнолітніх погано вчиться, а також багато таких, які залишили школу [14, с. 212].

У результаті проведеного нами дослідження виявилось, що неповну середню освіту мали 69,5% неповнолітніх крадіїв, базову середню освіту – 25,5%, середню спеціальну – 2,5%, неповну вищу – 0,5%, початкову – 0% і 2% неповнолітніх крадіїв, які взагалі не мали освіти. Багато підлітків прогулювали школу, відрізнялися відсутністю інтересу до навчання, порушували дисципліну, вступали в конфліктні ситуації з учнями та викладацьким складом. Тобто, навчання й освіта не були на першому місці їхніх соціальних цінностей. Так, високий рівень знань мали 1,5% неповнолітніх крадіїв, достатній рівень знань – 15%, середній рівень знань – 44%, низький рівень знань – 32% і в 7,5% корисливих неповнолітніх злочинців відомості про успішність були взагалі відсутні. Що стосується поведінки вказаних осіб у навчальних закладах, то в процентному співвідношенні ми бачимо такі результати: 66% мали задовільну поведінку, 20,5% – незадовільну поведінку, 6% – агресивно-анархічну, у 7,5% відомості про поведінку в навчальному закладі були відсутні. Варто також відмітити, що цей показник соціально-демографічної характеристики майже не змінюється протягом десятиріч, відрізняючись своєю постійністю.

За громадянством у 100% випадків крадіжку учиняють неповнолітні громадяни України.

Сімейний стан, характеристика родини й наявність постійного місця проживання. Вивчені емпіричні матеріали свідчать про те, що 56,5% неповнолітніх злочинців виховувались у неповній сім'ї (наявність тільки одного з батьків або проживання з вітчимою чи мачухою), 9,5% неповнолітніх виховувались опікунами (у зв'язку з позбавленням батьків батьківських прав або їхньою смертю), 7% були вихованцями дитячих будинків, 30% мали повну сім'ю. Але навіть у повній сім'ї взаємини деколи були складними (конфлікти, жорстокість, зловживання спиртними напоями, невиконання елементарних батьківських обов'язків, багатодітність, застосування в сім'ї насилля до дітей тощо). Так, аналізуючи обстановку в сім'ї винного, ми з'ясували, що у 22,5% вона була конфліктною, у 64% – доброзичливою, у 13,5% – іншою або відомості були відсутні. За матеріалами кримінальних справ, стан здоров'я батьків задовільний, дані про психічні захворювання відсутні, хро-

нічним алкоголізмом страждають 7,5% батьків, у 12% випадків батьки позбавленні батьківських прав, у 12% випадків батьки мали судимість або притягувались до адміністративної відповідальності, 23,5% батьків (опікунів) і 51,5% матерів (опікунів) працевлаштовані або пенсіонери, у 7% випадків відомості про батьків були відсутні. Нами визначена й поведінка в сім'ї самого винного: 63,5% – добра, 17,5% – випадкові конфлікти, 14% – періодичні конфлікти, 5% – сталий конфлікт. Що стосується місця проживання неповнолітнього крадія, то 81% проживає з батьками або одним із них, 5,5% – з особами, котрі їх заміняють, 6% – з іншими членами сім'ї, 3% проживає в гуртожитку, 5% – у спеціальних закладах закритого типу (інтернат). Матеріали кримінальних справ містять відомості про те, що неповнолітніх крадіїв без постійного місця проживання не було, 91,5% проживає в місті, 1,5% – у селищі міського типу, 5,5% – у селі, 1,5% – у селищі. Матеріали кримінальних справ містять характеристику винного за місцем проживання, яка в основному позитивна – 56,5%, 35,5% – задовільна, 7,5% – негативна, 0,5% – відомості, що характеризують винного за місцем, проживання відсутні. Цей вид злочинності має таку особливість – усі злочини вчиняються в районах місця проживання винних або ж у тому населеному пункті, де підліток проживав до вчинення злочину.

Заслужує на увагу й той факт, що 0,5% неповнолітніх крадіїв перебуває в шлюбі, у фактичних шлюбних відносинах – 1%, шлюб розірвано в 0,5% і більшість – 98% – не перебуває в шлюбі. Деякі з них уже мали своїх дітей або чекали на їх народження.

Навчання, праця, рівень матеріального достатку. Особливе місце в характеристиці особистості неповнолітнього злочинця належить його ставленню до навчання, виконання трудової діяльності [15, с. 115]. За результатами проведеного нами дослідження, 86,5% неповнолітніх, які вчинили крадіжку, на момент учинення злочину навчалися, 5% – тимчасово працювали за наймом (сезонна робота, надомна робота тощо), 9,5% – не навчалися й не працювали, 0,5% – інше (перебування у декретній відпустці тощо), даних про постійне місце роботи неповнолітніх крадіїв не було. Що стосується навчання та роботи вказаних осіб, то 48% навчалося в загальноосвітніх школах або школі-інтернат, 4,5% – у вищих навчальних закладах, 22,5% – у технікумах, ліцеях, коледжах, гімназіях, центрах психолого-педагогічної корекції тощо, 11,5% – у ПТУ, 5% – працювали на підприємствах, установах, організаціях (сфера обслуговування тощо), 0,5% – інше (перебували в декретній відпустці тощо).

Ми погоджуємось із думкою, що серед неповнолітніх цієї категорії не спостерігається різкого майнового розшарування, притаманного сучасному українському суспільству. Тому рівень матеріального достатку вивчених неповнолітніх (переважно включаючи їхні сім'ї) загалом можна охарактеризувати як низький і дуже низький [11, с. 100]. Місячний дохід неповнолітнього крадія можна умовно поділити на особистий дохід неповнолітнього

та загальний дохід сім'ї. У такому разі лише 2,5% неповнолітніх мали особистий дохід і то низького рівня (до 1 500 грн), щодо загального доходу сім'ї, то 9,5% сімей неповнолітніх мали низький дохід (до 1 500 грн), 4% – середній (1 500–2 000 грн), 9% – високий (2 000 і більше грн) і 75% відомості про місячний дохід у матеріалах кримінальних справ/проваджень були взагалі відсутні.

Стан здоров'я. На основі вивчення зібраних емпіричних даних можемо констатувати, що 79% неповнолітніх хронічними/соматичними захворюваннями не страждає, 0,5% – хворіють на туберкульоз та інші захворювання легенів, у 2% – виявляються наслідки черепно-мозкової травми, 5,5% – хворіють на невротичні захворювання, 13% – мають інші захворювання. Що стосується психічних аномалій, то у 83% неповнолітніх аномалій немає, 1,5% страждає на остаточно явища черепно-мозкової травми, 0,5% – на шизофренію та епілепсію, 8,5% – на психічні захворювання (психічний інфантилізм, астеничний розлад, затримка психічного розвитку тощо), 5,5% неповнолітніх мають розумове відставання (олігофренія, дебільність тощо) і 1% підлітків мають інші психічні аномалії. У зв'язку з цим перебувають на обліку в спеціалізованих лікувальних установах 21,5% неповнолітніх крадіїв, із них стаціонарно – 0,5%, амбулаторно – 21%, до одного року – 0,5%, більше ніж один рік – 18%, періодично – 3% неповнолітніх. Матеріали справи містили відомості й про зловживання спиртними напоями та ставлення до наркотиків неповнолітніх крадіїв. Із цього приводу можна говорити, що тільки 3,5% неповнолітніх зловживають спиртними напоями, 81% – не зловживає, а 15,5% – деколи їх уживає. Стосовно ставлення до наркотиків, то 1,5% неповнолітніх уживає наркотичні засоби, 95,5% – не вживає, а 3% неповнолітніх не були помічені в уживанні наркотичних засобів, тобто дані про цих осіб широким загалом невідомі.

Кримінально-правова характеристика особистості неповнолітнього злочинця-крадія. За результатами узагальнених нами 400 архівних кримінальних справ/проваджень про крадіжки, учинені неповнолітніми, можна зробити висновок, що 52,5% неповнолітніх діяли у співучасті, а решта – 47,5% – не були співучасниками. Вони зорганізувались по 2 особи – 37% неповнолітніх, по 3 особи – 11,5% і 4 особи – 4%. Стосовно форм співучасті, то за простою домовленістю (співвиконавство) діяли 16% неповнолітніх крадіїв, за складною формою (за попередньою змовою групою осіб із розподілом ролей) – 36,5%. Із них ролі в учиненні групового злочину розподілились так: 3% – виконавець, 18,5% – пособник, 13,5% – підбурювач і 1,5% – організатор. Стосунки між співучасниками склались так: 28% були товаришами, 8% – подругами/друзями, 5% – однокласниками, 1,5% – незнайомими, 3% – недавніми (випадковими) знайомими, 7% – родичами.

На вчинення крадіжок неповнолітніми впливала також конкретна ситуація, яка передувала злочину. Так, у 11% неповнолітніх вона була провокуючою (співучасники або

раніше помічені в крадіжках товариші говорили про «легку наживу» та переконували про престижність зайняття такою діяльністю тощо), у 66% – нейтральною (мається на увазі, що причин учинення крадіжки в неповнолітнього не було: мав повну дружню сім'ю, забезпечений усім необхідним для проживання та навчання, батьки давали гроші на кишенькові витрати, у школі характеризувався задовільно, учився на середньому рівні, за місцем проживання зарекомендував себе з позитивного боку тощо), у 21% – утрудненою (скрутне матеріальне становище, потреба в їжі, наявність малолітньої дитини, дитина-сирота, дитина з багатодітної сім'ї тощо), у 2% – конфліктною (учиненню злочину передували конфлікт із потерпілим, батьками або родичами, що й стало такого роду «протестом» на нерозуміння його рідними).

Не можна не згадати про створення *криміногенної обстановки*, де 46,5% неповнолітніх крадіїв її заранне спланували, 53,5% неповнолітніх учинили крадіжку випадково. На стадії готування злочинної діяльності жоден неповнолітній не припинив учинення злочинних дій. Натомість 87% неповнолітніх довели злочинну діяльність до стадії закінченого злочину й лише 13% – замаху на злочин (в основному були затримані працівниками супермаркетів, магазинів чи безпосередньо правоохоронними органами на місці вчинення злочину тощо). У свідомості неповнолітніх злочинців намір на вчинення злочину в 71% неповнолітніх виник раптово, у 6% – через деякий час, у 23% – заздалегідь обміркований.

Не менш важливою кримінально-правовою ознакою кримінологічної характеристики неповнолітніх крадіїв є судимість. Так, 81,5% неповнолітніх раніше не були судимими, 9% – мали судимість, а у 9,5% – судимість погашена. 11% мали судимість за вчинення злочину, передбаченого ст. 185 КК України, 3,5% – за ст. 186 КК України, 1% – за ст. 187 КК України, 4% – інше (за ст. 115, 121, 162, 190, 198, 263, 289, 358 КК України), яким призначено таке покарання: 0,5% – позбавлення волі, 14% – позбавлення волі з випробуванням, 4,5% – покарання, не пов'язані з позбавленням волі. Найчастіше вчиняють новий злочин через 6 місяців – 5,5%, через один рік – 5,5%, рідше через три місяці – 4%, два роки – 3,5% і лише 1% – через три роки. У більшості випадків неповнолітні притягувались до кримінальної відповідальності один раз – 16%, два рази – 2%, чотири й більше разів – 0,5%. Тільки 0,5% неповнолітніх крадіїв провели в місцях позбавлення волі до одного року, решта ж – 99,5% – раніше не перебували в місцях позбавлення волі. Майже ніхто з цієї категорії осіб не притягувався до адміністративної відповідальності – 99%, лише 1% неповнолітніх притягувався до адміністративної відповідальності одноразово.

Не можна залишити осторонь питання про *обтяжуючі та пом'якшуючі вини обставини*. Із приводу цього можна говорити, що більшість неповнолітніх – 51,5% – учиняють крадіжки за попередньою змовою групою осіб, 16,5% – рецидив злочинів, 14% – у стані алкогольного сп'яніння, 1% – учинення злочину

щодо людини похилого віку, у 34% стосовно неповнолітніх обтяжуючих вину обставин за матеріалами справи не встановлено. Серед пом'якшуючих вину обставин найпершим є неповнолітній вік – 100%, щире каяття – 96,5%, активне сприяння розкриттю злочину – 21,5%, інші пом'якшуючі вину обставини становлять 21,5% (добровільне відшкодування завданого збитку тощо).

Третьою складовою кримінологічної характеристики особистості злочинця-неповнолітнього є *морально-психологічні якості особистості*. Учинення злочину часто розуміється й пояснюється неповнолітніми «випадковою помилкою в житті», коли неповнолітні в конкретній, непередбачуваній ситуації під впливом алкоголю, наркотику, легковажності, незнання життя тощо вчиняють злочин «несподівано не тільки для інших, а й для себе» [16, с. 133].

Думка про те, що злочини підлітків порівняно з аналогічними діями дорослих відрізняються меншою суспільною небезпечністю, мабуть, стосується лише майнових злочинів. Так, В.Г. Кутушев дійшов такого висновку: крадіжки неповнолітніми державного і громадського майна не відрізняються завідомо корисними прагненнями, стійкістю корисливих мотивів, у 62% вивчених випадків вони зв'язані з хибною романтикою, з бажанням заволодіти привабливою річчю, неправильним розумінням дружби й товариства, виникають через прагнення виявити свою «дорослість», довести сміливість, рішучість, небажання відставати від друзів тощо. Водночас чим старші неповнолітні за віком, тим частіше вони викрадають більш цінне майно, вигідно його продають або обмінюють. Н.А. Дрьомова виділяє низку цілей майнових злочинів підлітків: отримати спиртні напої; прагнення заволодіти принадною річчю; мати гроші на розваги; мати продукти й солодощі у зв'язку з утечею із дому або облаштуванням вечірок; добути товаришам засоби та речі; задовольнити «необхідні потреби» в їжі, одягу тощо [17, с. 106]. За результатами проведеного нами дослідження, 16% неповнолітніх викрадали гроші (у тому числі гаманець із грошми, скринька пожертви з грошми, платіжні картки тощо), 3,5% – біжутерію, 7% – золото або вироби із золота, 5% – транспортні засоби або деталі до них, 29% – мобільні телефони, 6% – одяг і взуття, 3% – сумки й інші носильні речі, 13,5% – продукти харчування і спиртні напої, 21,5% – металобрухт, 2,5% – косметику, 22% – побутову техніку, 14% – предмети побуту (алюмінієві листи з облицюванням будинку, каністра тощо), 2% – інше (будівельні інструменти, кімнатні рослини, м'які іграшки тощо). Серед мотивів і цілей злочину крадіжка, учинена неповнолітніми, – це 100% корисливий злочин, неповнолітніми передбачалось продати викрадене майно й витратити гроші на таке: продукти харчування – 13,5%, утримання своєї дитини – 0,5%, особисті потреби – 18,5%, використати на власний розсуд – 0,5%, гру в ігротечі – 13%, розваги (кінотеатр, кафе тощо) – 6%, подарунок дівчині – 1%, купівлю спиртних напоїв – 1%, повернення боргу – 2,5%, купівлю собі мобільного телефону, мопеда – 1%, купівлю косметики – 1%,

купівлю собі одягу і взуття – 1%, заробити так гроші – 0,5%, на візит до салону краси – 1%; сховати викрадене майно – 3%; подарувати викрадене майно – 3,5%; поділити порівну й витратити на власні потреби – 41%; віддати викрадене в сім'ю – 0,5%; накопичувати з метою збагачення – 0,5%; використовувати за прямим призначенням – 35%.

Більшість сучасних психіатричних систематик крадіжок лежать у галузі дитячої психіатрії. З метою клініко-педагогічної корекції А.Л. Нелідов і Т.Т. Щеліна, уважаючи крадіжки неповнолітніх «типовим» виявом підліткової девіантності, виділяють такі типи: 1) як етап розвитку нормативної особистості, у межах ігрової діяльності або як наслідок несформованої етичної регуляції поведінки і сфери задоволень; 2) як розлад основних механізмів онтогенезу й соціалізації особистості – наслідок тиску асоціальної групи; компенсація фрустрації значних потреб особистості в дисфункціональній сім'ї; гіперкомпенсація кризи, педагогічної занедбаності або механізм соціалізації в асоціальному середовищі; 3) як варіант патохарактерологічного розвитку особистості в умовах хронічного емоційного відчуження батьками або у зв'язку із залежністю, що формується від ігор на ЕОМ або ігрових автоматах [18, с. 104]. Із цього приводу Ю.М. Антонян говорив, що на формування особистості злочинця загалом і неповнолітнього злочинця-крадіжки зокрема великий вплив має найближче побутове оточення поза сім'єю, у тому числі неформальні малі групи. Їхній вплив у багатьох випадках може бути більш сильним, ніж позитивні впливи сім'ї, навчальних і виробничих колективів і навіть суспільства загалом. Він буде особливо небезпечним, якщо лідерами груп або їх основою є злочинці-рецидивісти [19, с. 59].

Антисуспільна поведінка окремих молодих людей є, як правило, наслідком вияву таких якостей, як розбещеність, егоїзм, безвідповідальність, брехливість, жадібність, цинізм, лінь, «речизм», безпринципність, жорстокість, які являють собою відхилення від нормального морального розвитку [20, с. 32]. Дослідження виявило, що спілкування правопорушників із найближчим оточенням поза сім'єю відбувалось, як правило, у формі безмотивних прогулянок, безмотивного проведення часу в громадських місцях, як завжди пов'язаного із розпиттям спиртних напоїв. Значна частина з них приділяла велику увагу азартним іграм. За офіційними результатами узагальнених кримінальних справ/проваджень стосовно крадіжок, учинених неповнолітніми, в емоційно-вольовій сфері підлітків, які вчинили крадіжку, за даними, зазначеними в характеристиках із місця навчання, проживання або роботи, частіше спостерігається ввічливість, добросовісність – 41,5%, урівноваженість, контактність – 36%, імпульсивність – 20,5%, конфліктність – 19,5%, тривозність, невірноваженість – 19%, грубість, агресивність – 10%, інше (схильність до жebraцтва, залишення постійного місця проживання тощо) – 2%, відомості були відсутні стосовно 18,5% неповнолітніх.

Такі характеристики у своїй більшості не відповідають дійсності через формальне ставлення до морального обличчя неповнолітніх крадіїв з боку посадових осіб, які їх надають, через намагання їх отримати в будь-який спосіб, у зв'язку з намаганням батьків не показувати справжнє «я» їхніх дітей, бо зразкова поведінка на тлі вчинення злочинів є запорукою «чистої» репутації як для правоохоронних органів, учителів, роботодавців, так і для самої родини. 8,5% неповнолітніх підштовхнули до вчинення злочину (товариші, однокласники, родичі тощо), але 91,5% неповнолітніх учинили крадіжку за власною волею у зв'язку з тією чи іншою конкретною життєвою ситуацією, яка склалась.

У науковій літературі зазначається, що психічні аномалії, як і всі розлади психічної діяльності, які не досягли психотичного рівня й не виключають осудності, але які спричиняють особистісні зміни, що можуть призвести до відхиленої поведінки, ускладнюють соціальну адаптацію індивіда, знижують його здатність повною мірою усвідомлювати свої дії та керувати ними. До психічних аномалій зараховують олігофренію, психопатію, алкоголізм, наркоманію, епілепсію, шизофренію у стадії стійкої ремісії та інші розлади психічної діяльності. Важливим є те, що психічні аномалії сприяють виникненню й розвитку таких рис характеру, як роздратованість, агресивність, жорстокість, і водночас зниженню волевольних процесів і послабленню стримуючих контролюючих механізмів [21, с. 8–9].

За матеріалами вивчення архівних кримінальних справ/проваджень про крадіжки неповнолітніх, на момент учинення злочину 14% неповнолітніх було в стані алкогольного та наркотичного сп'яніння, 1,5% – мали хворобливий стан, а 84,5% – задовільний (нормальний). Експертиза щодо обвинуваченого проводилася стосовно 22% неповнолітніх, а саме: 18% – судово-психіатрична, 2% – судово-психологічна, 1,5% – судово-наркологічна, 0,5% – судово-медична. Із них у стані осудності були 21,5% неповнолітніх, обмеженої осудності лише 0,5%. У результаті проведеної експертизи виявлено в неповнолітніх такі розлади психіки та поведінки: 7,5% – легка розумова відсталість, 4% – соціалізований розлад поведінки або особи, 2% – розлад від уживання психоактивних речовин без синдрому залежності, 1% – органічний розлад особистості, 3,5% – інше (ідіопатична епілепсія, формування аномальних рис характеру, психічне порушення форм поведінки, психопатичні риси характеру тощо), у 4% неповнолітніх психологічних і психічних розладів не виявлено. Звідси бачимо, що стосовно 78% неповнолітніх експертиза не проводилась.

Висновки. Дослідження кримінологічної характеристики особистості неповнолітнього злочинця, який учинив таємне викрадення чужого майна – крадіжку, що включає його соціально-демографічну, кримінально-правову та морально-психологічну характеристику, дасть змогу створити узагальнений портрет корисливого неповнолітнього крадія. Як правило, це підлітки чоловічої статі, 17-річного віку, громадяни України, із неповною серед-

ньою освітою, не перебувають у шлюбі та не мають дітей, навчаються в загальноосвітній школі або школі-інтернат, не судимі, проживають разом із батьками або одним із них у місті, переважно виховуються в неповній сім'ї але в доброзичливій обстановці, за станом здоров'я хронічними/соматичними захворюваннями не страждають, психічних аномалій не мають, на обліках у спеціалізованих лікувальних установах не перебувають, спиртними напоями та наркотичними засобами не зловживають.

Матеріали кримінальних справ містять позитивні характеристики неповнолітніх крадіїв, які, з упевненістю можемо сказати, не відповідають дійсності, але слугують під час призначення покарання лояльнішою підставою його застосування. Серед найпоширеніших обставин, під впливом яких неповнолітні частіше за все вчиняють крадіжки, є алкогольне й наркотичне сп'яніння, відсутність самоконтролю, незнання кримінального закону, легковажність або дурість, наслідування поганих товаришів, розрахунок на безкарність.

Цей вид злочинності порівняно з дорослою відрізняється високим ступенем активності, динамічністю. Особи, які стали на шлях учинення злочинів у юному віці, важко піддаються виправленню та перевихованню і являють собою резерв для дорослої злочинності. Тому розробка загального кримінологічного портрету особистості неповнолітнього крадія має важливе як теоретичне, так і практичне значення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Антонян Ю.М. Личность преступника / Ю.М. Антонян, В.Н. Кудрявцев, В.Е. Эминов. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2004. – 366 с.
2. Личность преступника : [монографія] / под ред. В.Н. Кудрявцева, Н.С. Лейкиной, Г.М. Миньковского и др. – М. : Юрид. лит., 1975. – 272 с.
3. Кримінологічна характеристика злочинів проти життя та здоров'я особи, що вчиняються неповнолітніми : [монографія] / за заг. ред. В.В. Голині. – Х. : Кроссруд, 2007. – 156 с.
4. Личность преступника (уголовно-правовое и криминалогическое исследование / науч. ред. Б.С. Волков. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1972. – 187 с.
5. Сахаров А.Б. Об антисоциальных чертах личности преступника / А.Б. Сахаров // Советское государство и право. – 1970. – № 10. – С. 110–116.
6. Дагель П.С. Учение о личности преступника в советском уголовном праве / П.С. Дагель. – Владивосток : Изд-во Дальневост. ун-та, 1970. – 132 с.
7. Лейкина Н.С. Личность преступника и уголовная ответственность : [монографія] / Н.С. Лейкина. – Ленинград : Изд-во Ленинградского ун-та, 1968. – 129 с.
8. Кримінологічні проблеми попередження злочинності неповнолітніх у великому місті: досвід конкретно-соціологічного дослідження : [монографія] / АПрН України, Ін-т вивчення проблем злочинності ; за заг. ред. В.В. Голині. – Х. : Право, 2006. – 292 с.
9. Кримінологія : [учебник для вузов] / под общей редакцией А.И. Долговой. – М. : НОРМА, 2000. – 784 с.
10. Долгова А.И. Преступность, ее организованность и криминальное общество / А.И. Долгова. – М. : Рос. криминалог. асоц., 2003. – 572 с.
11. Голина В.В. Кримінологическая характеристика личности несовершеннолетнего корыстно-насильственного преступника в Украине : [монографія] / В.В. Голина, М.О. Маршуба. – Х. : Право, 2014. – 280 с.

12. Статистична інформація про розгляд та кількість неповнолітніх засуджених осіб за статтею 185 Кримінального кодексу України 2010–2014 роки. – К. : Державна судова адміністрація України, 2015.
13. Прозументов Л.М. Групповая преступность несовершеннолетних и ее предупреждение : дисс. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Л.М. Прозументов ; Томск. гос. ун-т. – Томск, 2001. – 318 с.
14. Иванов Ю.Ф. Криминология : [навчальний посібник] / Ю.Ф. Иванов, О.М. Джужа. – К. : Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2006. – 254 с.
15. Двойменный И.А. Социально-психологические особенности несовершеннолетних преступников / И.А. Двойменный // Социс. – 1994. – № 8–9. – С. 115–119.
16. Фурсов В.Т. Личность несовершеннолетнего преступника : [учебное пособие] / В.Т. Фурсов. – Караганда, 1977. – 164 с.
17. Долгова А.И. Социально-психологические аспекты преступности несовершеннолетних / А.И. Долгова. – М. : Юрид. лит., 1981. – 160 с.
18. Антонян Ю.М. Феномен зависимого преступника / Ю.М. Антонян, О.В. Леонова, Б.В. Шостакович ; под. ред. Ю.М. Антоняна. – М. : Аспект Пресс, 2007. – 192 с.
19. Антонян Ю.М. Социальная среда и формирование личности преступника (неблагоприятные влияния на личность в микросреде) : [учебное пособие] / Ю.М. Антонян. – М. : Акад. МВД СССР, 1975. – 160 с.
20. Ветров Н.И. Индивидуальное профилактическое воздействие на молодых правонарушителей / Н.И. Ветров. – М. : ВНИИ МВД СССР, 1979. – 64 с.
21. Антонян Ю.М. Преступность и психические аномалии / Ю.М. Антонян, В.С. Бородин ; отв. ред. В.Н. Кудрявцев. – М. : Наука, 1987. – 208 с.